

УДК 796.01

Ібрагімов М.М., Бабик Р.С.

"ФІЛОСОФІЯ СПОРТУ" В СИСТЕМІ ОСВІТЯНСЬКОЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

У статті мова йде про те що сучасний вчитель фізкультури має володіти широким діапазоном знань і світоглядом, щоб викладання його дисципліни було привабливим для вихованців, котрі надають перевагу в своїх майбутніх професійних орієнтаціях іншим галузям знань. В педагогічному процесі світоглядна проблематика формується філософсько-гуманітарним напрямком, згідно якого поза як "світ природи" та "природний соціум" в тому числі і людської тілесності, з притаманною їй системою рухової активності, інстинктів, рефлексів та їх "комплексів" завжди розглядається через "світ людини", а саме: в дискурсі духовно-практичної проблематики суспільно-індивідуального цілепокладання смисложиттєвих її потреб та інтересів.

Ключові слова: фізична культура, філософія спорту, тілесність, антропологія, спортивне тіло, спортивна душа.

Постановка проблеми. Однією із причин кризового становища вітчизняної фізичної культури населення і постійного погіршення здоров'я учнівської молоді є тривале культивування на рівні буденної свідомості переваг духовного розвитку над фізичним. Білоруський педагог С. В. Молчанов чітко висловив думку про те, що тілесна організація в тій чи іншій мірі є перешкодою для духовного й інтелектуального вдосконалення людини. "В концепції триединства физической культуры мы отводим материально-прагматическим результатам (здоровью, фактору трудоспособности, времяпровождению, развлечению, спорту и т.п.) второстепенное место" [6, с.3].

На тлі прославлення інтелектуального розвитку особистості в останні десятиліття відбувається черговий кардинальний поворот в пост-культурі до пошуку засадничих основ буття і на авансцену філософської онтології виходить тіло, яке в західній парадигмі культури завжди було відкритою, а в східній – прихованою цнотливою, інтимною темою. В сучасній світовій літературі спостерігається "бум" щодо філософської інтерпретації розуміння тіла людини, і, відповідно, спорту і фізичної культури, для яких воно є безпосереднім предметом аналізу.

Провідні мислителі ХХ ст. П.-М. Фуко, Р. Барт, Ж. Дельоз, Ж.-Л. Нансі та інші ввели поняття *тілесності, тілесних практик, тілесної топографії, тілесного ландшафту, поверхні, феноменологічного тіла, соціального тіла, "еротичного текстуального тіла"* і спорідненні з ними терміни в інструментальне поле сучасної філософії, культурології, естетики.

В системі філософських міркувань щодо культури тілесності не вистачає антропологічних вимірів *"спортивного тіла"*. Здавалось би, це чисто теоретична проблема, але, як свідчить практика, має свої наслідки і, в першу чергу, в освітрянській фізкультурно-спортивній підготовці майбутніх фахівців. Мова йде про те, що для професійно-педагогічної кваліфікації вчителів фізичної культури, тренерів і спортсменів втрачається значущість філософсько-гуманітарного циклу, який для них уявляється віддаленим для майбутньої професійної діяльності. Студенти педагогічних закладів, що готують спеціалістів в галузі фізичної культури, не проявляють належного інтересу до загальної культури і обмежуються лише ґрунтовним вивченням спеціальних дисциплін. В той же час сучасний вчитель фізкультури має володіти широким діапазоном знань і світоглядом, щоб викладання його дисципліни було привабливим для вихованців, котрі надають перевагу в своїх майбутніх професійних орієнтаціях іншим галузям знань. Світоглядна проблематика формується філософсько-гуманітарним напрямком, згідно якого поза як "світ природи" та "природний соціум" в тому числі і людської тілесності, з притаманною їй системою рухової активності, інстинктів, рефлексів та їх "комплексів" завжди розглядається через "світ людини", а саме: в дискурсі духовно-практичної проблематики суспільно-індивідуального цілепокладання смисложиттєвих її потреб та інтересів.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрямок дослідження включено в *комплексну науково-дослідницьку програму НУФВСУ "Особливості гуманітарного дискурсу в спорті і фізичному вихованні"* (державний реєстраційний номер 0108U000908).

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що в Україні, як і в усьому пострадянському просторі, склалася дещо парадоксальна ситуація: з *одного боку*, філософська думка останніми роками в предмет свого дослідження активно включає проблему людської тілесності, її етичну та естетичну

культуру, соматичні екзистенціали, звертає увагу на її еротичну природу тощо, але при цьому рідко спирається на експериментальні дані та теоретичні узагальнення у галузі фізкультурно-спортивної науки, безпосереднім об'єктом дослідження якої є тіло. З *іншого*, фахівці, що вивчають психосоматичні якості спортсменів під час їхньої підготовки до змагальної діяльності, а також науковці з фізичного виховання майже не звертаються до існуючих філософських роздумів щодо сенсу, доцільності, соціальної значущості спорту, місця і ролі в системі світоглядних уподобань людей.

Метою статті є спроба привернути увагу фізкультурно-спортивної та філософської громадськості до можливостей українського варіанту "філософії спорту" як культурологічного синтезування *спортології* та екзистенційно-феноменологічної *філософії* в концепті нової міждисциплінарної галузі знань, що дало б змогу збагатити філософський та науковий інструментарій у методології пізнання суперечливої і мінливої *сутності людської істоти*, а також активізувати соціально-гуманітарну складову професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі фізичного виховання і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий феноменолог Б. Вандельфельс в міркуваннях щодо генеалогії культури доводить, що "через руйнацію природно-культурної настанови, культура втрачає самозрозумілість" і тому вважає, що філософія культури має відійти від раціонально-фундаменталістських амбіцій та зосередити увагу на імперативах взаємопроникнення культури й природи, не плутаючи при цьому їх субстанційного розрізнення [1, с.19]. Вирішальним мостом, що поєднує природу і культуру, є *людське тіло*, яке не можна однозначно підпорядкувати ані природі, ані культурі. Тіла з його різними регістрами, "тіла як центру орієнтації, як чуттєвого органу і органу рухів, як місця відчуттів і рушія бажань, як поляризованого і мультиплікованого статевого тіла, як габітуалізованого тіла, що вкорінює нас у світі, і як віртуального тіла, що відкриває простір можливостей" [там само].

Антропологія спорту і фізичного виховання – це філософсько-теоретичне вчення про відображення в спортивній реальності специфічних рис людини: гри, змагальності і видовищності в боротьбі за своє існування, самовиявлення і самоствердження. Завдяки цьому спорт стає соціально-культурним феноменом, а "спортивне тіло" – *еталонним видом фізичної культури*. У всіх наукових дослідженнях з фізичного виховання і спорту наголошується на тому, що вони мають сприяти всебічному і гармонійному розвитку особи, завданням ж антропології спорту є розкриття процесу "переходу" медико-біологічного, фізико-механічного, психосоматичного **стану організму спортсмена** в ряд культивування певних художніх образів тілесності. *Спортивне тіло – це перетворення психосоматичного стану організму спортсмена в культурологічний образ, відповідний історично-цивілізаційному рівню розвитку суспільства*.

Культурологічними чинниками "спортивного тіла" є відчайдушність, жертвенність, наснага, екстаз, екзальтація, екстравагантність, цілеспрямованість, воля до перемоги, експансія, характерних для художньо-творчого процесу. Під таким кутом зору гуманізуються всі демонічні сили тілесності спортсмена і возвеличуються в культ. Глядач завжди може знайти в спорті те, що він шукає, те, чого йому бракує, те, що приносить йому насолоду, те, що дає йому відразу та задовольняє інші негативні прашурні інстинкти, що його бентежать, не дають йому спокою. В цьому ракурсі спорт вгамовує всі внутрішні руйнацькі схильності людської натури. Суперечлива людська постать в спорті може уявно-наглядно реалізувати всі свої відкриті і потаємні потяги. Звідси – вкрай протилежні і суперечливі в суспільній думці уявлення про спорт.

"Спортивна душа" – це несамовитий емоційно-психічний потяг до власного тіла не у агресивному, а в порівняльному співставленні з іншими тілесними особинами. "Его" ("Я") та "Інший" від Аристотеля до аналітичної філософії складають центральні категорії, оскільки навколо їх трактування розгортається всі історичні колізії суб'єктивного та інтерсуб'єктивного, суспільного і особистісного, загальнолюдського та індивідуального. Психологи спорту, які найбільш затребувані у філософсько-гуманітарному дискурсі фізкультурно-спортивного наукознавства, все більше привертають увагу в бік духовних важелів для здобуття перемоги в змаганнях. Зокрема, А. Колосов досліджує вплив командного духу на результативність гри [3, с. 70.]. При цьому в теоретичних міркуваннях не безпідставно посилається на Г. Гегеля, який обстоював "*феноменологію духу*", а душевний стан окремого суб'єкту розглядав, говорячи сучасною мовою, як його проекцію. Тобто, в такому контексті "спортивна душа" з усіма її відкритими і потаємними, піднесеними і пригніченими потягами проявляється в намаганні прославлення власного тіла (Ж.-П. Сартр). До цього слід додати екзистенційне вчення про "*феноменологію тілесності*" Мерло М. Понті, на підставі яких можна говорити про "спортивний егоїзм", що проявляється в *самооцінці* людської тілесності.

Спортивний егоїзм як самооцінка людської тілесності, що виявляється в піклуванні про її етико-естетичний, медико-біологічний, природно-душевний стан є культурологічною проекцією типів життєвих ситуацій в котрі постійно попадає людина. Неофрейдистське вчення про самозбереження, прагнення до успіху, подолання страху, відчайдушність і ризикованість, героїзм і невігластво спортсмен демонструє під час змагань і таким чином відтворює реально-соціальні перипетії, що приносить як

негативне так і позитивне емоційно-психологічне задоволення глядачам. Спортивний егоїзм, як психічний стержень "спортивної душі", стимулює інтерес людини до власної тілесності, а завдяки цьому створює духовну ауру цінності, самоцінності соматичного буття людини. А тому аксіологія спорту, фізичного виховання має досліджувати весь комплекс соціальних факторів, які впливають на виховання інтересу людини до занять фізичними вправами. Цінності спорту і в цілому фізичної культури – це самоцінності людини, її відповідального, культурно-вихованого ставлення до самої себе.

Феноменологія спорту передбачає урахування особливостей індивідуальних психосоматичних якостей, притаманних особі спортсмена і закарбованих у тілесному досвіді. Екзистенціалізм розглядає тілесний досвід окремого індивіда в кожен період її життєдіяльності як світовий і одноактний. Спортивний тілесний досвід є не лише генетично вроджений і не тільки видовий чи родовий, а й набутий під час фізичного навчання і тренування. Спортивне *світовідчуття* є перманентним по своїй суті і виражається у мінливості тілесної постанови спортсмена в різних географічно-кліматичних і часових умовах здійснення змагальної діяльності. Тіло, його м'язи, шкіра, серце, кров, а не виключно нервові клітини, пам'ятливі і реагують на зміну обставин миттєво. А тому спортивне тіло, як ніяке інше, єдине із світом ситуативно. Перманентність тілесного досвіду виявляється в тому, що зміни будь-якої ланки в організмі спортсмена можуть лише до певного часу компенсуватись, але якщо вони не пов'язані з органічними зрушеннями від перенасиченості тренувального процесу або низького рівня підготовки спортсмена до певного типу змагань [4, с. 99].

Сучасна освітософія в Україні в більшості оминає фізкультурно-спортивну сферу, оскільки філософія недостатньо включає у власне інструментальне поле її досягнення, а фізкультурно-спортивна галузь знань почасти недооцінює важливості філософського мислення у обґрунтуванні спеціальних концепцій фізичного розвитку людини. Хоча, "Я" серед "Інших" – предмет антропосоціоцентричної філософії XXI ст., передбачає її практичну дієву спрямованість. Тут безліч питань, які чекають своєї відповіді не лише в умоглядній або спекулятивній педагогіці, а й у залученні до структури новітніх педагогічних технологій історико-культурологічних традицій, "етнопедагогіки" або народної педагогіки. В даному континуумі мова йде про "**спортософію**" як духовну скарбницю тілесних практик людства, як опікування душі за стан власного тіла людини [2].

Зміна англо-американської адаптаційної моделі освіти на інноваційну і поширення її в українському педагогічному просторі порушила традиційні вітчизняні уявлення про навчання і виховання. "Не зважаючи на існування філософії освіти *de facto* й *de jure*, питання її предметного поля в Україні продовжують дискутувати. Аналіз літератури засвідчує, що предметне поле філософії освіти в Україні ще не окреслене", – констатує філософ Л.В. Рижак [7, с.26]. Саїнтистський підхід до розуміння філософії освіти в сенсі широкого трактування педагогіки як науки, на її думку, призводить до виключення із її царини філософської рефлексії, бо педагогіка наразі сама стає собі філософією. Наполягаючи на авторському баченні "освітософії", вона звертається до російського колеги Ф. Михайлова, котрий вважає, що "у численних освітніх теоріях сьогодні панує безлад змісту та логіко-методологічні крайнощі. Такі педагогічні теорії вироджувались, вироджуються і будуть вироджуватись ще в одну умоглядну педагогіку, нарощуючи вселенський хаос" [5, с.102].

Умоглядна педагогіка заповонила також й український теоретичний простір. В даному дискурсі необхідно проаналізувати деякі політико-ідеологічні постулати навчально-виховного процесу та його гасла, щодо орієнтації суспільної свідомості на європейські цінності і вітчизняні традиції. Теоретики фізичного виховання переважно не надають вагомості у своїх наукових працях заштампованим ідеологемам радянського гатунку і сучасним модним політичним віянням, вважаючи їх такими, які не варті уваги в спрямованості їх наукового матеріалу на майстерне виконання фізичних вправ. Але мимохідь кинута фраза закарбовується на рівні підсвідомості краще ніж наукові постулати або у вигляді мотивації до дії, або у формі негативістської іронічної реакції відторгнення. Зокрема, догматичні гасла про всебічний і гармонійний розвиток особистості, абстрактні схеми здорового способу життя, красиві розмови про європейські цінності, химерні досягнення яких в українській ойкумені видається за панацею від всіх бід, не однозначно сприймаються сучасною молоддю, яка намагається за найменших зусиль досягти успіху "сьогодні і відразу".

Не спроможність політико-економічної реалізації бажаних високих європейських стандартів життя робить молоду людину розгубленою перед життєвими випробуваннями і вона шукає втіх у віртуальному просторі. В певній мірі він приглушує невдоволений організм молодої людини і не спонукає її до соціальної активності, в основі якої лежить розвинута фізкультурно-спортивна вправність. Такий підхід відповідає західному зразку навчання, де весь його процес підпорядкований вгамуванню молодіжних пристрастей і підпорядкуванню їх стабілізації суспільних відносин (Дж. Д'юї). На це спрямована тестова форма навчання, оскільки тест розрахований на автоматичне сприйняття інформації, запам'ятовування без необхідних роздумів над її змістом. Ще Конфуцій наполягав на шкідливості для свідомості молодої людини знань без їх осмислення.

Східна парадигма культури всю увагу акумулює на внутрішньому духовному розвитку особистості. При цьому тілесне навчання розглядається як елемент духовних практик і не підлягає

"зомбуванню" у вигляді різноманітних психотехнік. В такому контексті на фізичне виховання як структурного елементу навчально-виховного процесу покладалась відповідальність за створення під час навчання *образного* сприйняття світу.

Перед вчителями з фізичного навчання ставилось завдання показати учням правдивість життя у всій його величчї і протиріччях, коли людина стверджується у ньому завдяки власним тілесним і духовним зусиллям. Тілом людина отримує насолоду від життя, душею – задоволення від успіху. Про те, як їх поєднувати, має вчити *народна педагогіка*. Фізичне виховання є її органічною частиною.

Отже, новітня вітчизняна філософсько-педагогічна парадигма має поєднувати як елементи "інноваційних педагогічних технологій" так і виховний компонент "етнопедагогіки", а культура фізичного виховання гармонізувати тілесне й інтелектуальне навчання в єдиний симбіоз формування цілісного особистісного світосприйняття і світоуявлення сучасної молоді. Уроки фізичного виховання в школі мають носити характер театралізованого дійства, де учні виступають режисерами й акторами власної драми.

Висновки. У формуванні нового фізкультурно-спортивного світогляду філософія має створювати інтелектуальну канву суспільної думки щодо життєвої корисності фізичної культури. В сучасній філософсько-педагогічній парадигмі вирізняється проблема навчання і виховання в контексті традиційного соціально-культурного підґрунтя. Іншими словами: культурологічна цінність тілесного навчання і фізичного виховання залежить від духовної ойкумени, в якій воно відбувається. В практичному соціально-педагогічному процесі для популяризації і привабливої зацікавленості населення, особливо молоді, запровадити замість широко використовуваної в минулому "фізкультура" нове словоутворення "**культура тілесного виховання**", де б змістилися акценти в бік краси та грації здорової фізично-тілесної постави людської особи.

Використані джерела

1. Вальденфельс Б. Міркування щодо генеалогії культури / Б. Вальденфельс. – Філософська думка, 2009. – №1. – 151 с.
2. Ібрагімов М.М. "Філософія спорту" на українських теоретико-культурологічних теренах / М.М. Ібрагімов // Національна культура: єдність у різноманітності. Зб. наук. праць, – К.: Інститут культурології НАМ України, 2012. – 351 с.
3. Колосов А.Б. Уявлення про "дух" спортивної команди / А.Б.Колосов // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2010. – №19 (3). – 104 с.
4. Лучко О. Травматизм у спортивних єдиноборствах / О. Лучко, О. Айнікіна // Вісник Прикарпатського університету. – Фізична культура. Випуск 14. – 2011. – №3. – 144 с.
5. Михайлов Ф. Философия образования: ее реальность и перспективы / Ф. Михайлов // Вопросы философии, 1998. – №8. – 191 с.
6. Молчанов С. В. Триединство физической культуры / С. В. Молчанов. (Ист. теорет. анализ соц.-пед. системы). – Мн.: Польша, 1991. – 141 с.
7. Рижак Л.В. Філософія освіти на рубежі тисячоліть: проблеми та перспективи / Л.В. Рижак // Вісник Львівськ. ун-ту. Серія: Філософські науки.- 2007. – Вип.10. – 376 с.

Ibragimov M.M., Babuk R.S.

"PHILOSOPHY OF SPORTS" IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF SPORTS TRAINING OF SPECIALISTS"

The article deals with the fact that the teacher should have a wide range of knowledge and Outlook, to his teaching was attractive for students who prefer in their future professional orientations of the other branches of knowledge. Ideological problems is formed philosophical and humanitarian direction, according to which out as "the world of nature" and "natural society" including the human body, with its inherent system of motor activity, instincts and reflexes and "complexes" is always seen through the "world of the person", namely: in the discourse of spiritual-practical perspective socio-individual goal-setting life-meaningful her needs and interests.

Key words: *physical culture, philosophy of sport, physicality, anthropology, athletic body, sport soul.*

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013 р.